

Marek BLAZA SJ

DIALOG MIŁOŚCI TRWA

W dniach od 28 listopada do 1 grudnia 2006 roku papież Benedykt XVI przebywał z wizytą apostolską w Turcji. Do bardziej znaczących i wymownych momentów tej pielgrzymki należały z pewnością spotkanie Ojca Świętego z patriarchą ekumenicznym Konstantynopola Bartłomiejem I oraz ich wspólna modlitwa. Okazją do spotkania stało się obchodzone 30 listopada¹ święto św. Andrzeja Apostoła, który zgodnie z tradycją Kościoła greckiego był pierwszym biskupem Konstantynopola.

Pierwsze spotkanie Papieża i Patriarchy miało jednak miejsce już 29 listopada, w prawosławnej katedrze św. Jerzego; podczas molebnia, nabożeństwa dziękczynno-błagalnego, dostojnego gościa z Rzymu przywitał patriarcha Bartłomiej I. 30 listopada natomiast Benedykt XVI uczestniczył w Eucharystii, której przewodniczył Patriarcha. W tym też dniu obydwaj hierarchowie podpisali Wspólną Deklarację ekumeniczną.

OD PODZIAŁU DO DIALOGU

W pierwszym tysiącleciu chrześcijaństwa relacje między biskupami Rzymu i Konstantynopola bywały napięte ze względu na rywalizację o wpływy terytorialne, a także ze względu na spór o pierwszeństwo w chrześcijańskim świecie. W swojej argumentacji papieże powoływali się na tradycję Piotrową, która winna biskupowi Rzymu gwarantować prymat nad wszystkimi innymi stolicami biskupimi. Z kolei pozycję biskupów Konstantynopola, nowej stolicy Cesarstwa wschodniorzymskiego, umacniały kolejne sobory powszechne. I tak, uczestnicy I Soboru Konstantynopolitańskiego w roku 381 orzekli, iż „biskup Konstantynopola powinien mieć honorowe pierwszeństwo po biskupie Rzymu, ponieważ to miasto jest Nowym Rzymem”². Z kolei w roku 451 na Soborze Chalcedońskim stwierdzono, że „ojcowie [soborowi] słusznie przyznali przywileje stolicy Starego

¹ Kościół konstantynopolitański obchodzi święta nieruchome według kalendarza gregoriańskiego.

² Kanon 3. I Soboru Konstantynopolitańskiego w: *Dokumenty Soborów Powszechnych*, oprac. ks. A. Baron, H. Pietras SJ, Wydawnictwo Apostolstwa Modlitwy, Kraków 2001, s. 72n.

Rzymu, ponieważ był on miastem cesarza. Z tego samego powodu stu pięćdziesięciu najczcigodniejszych biskupów uznało, że najświętsza stolica – Nowy Rzym, zaszczycony pobylem cesarza i senatu i cieszący się takimi samymi przywilejami cywilnymi jak Stary Rzym cesarski, powinien mieć te same przywileje w porządku kościelnym i być na drugim po nim miejscu”³. Ówczesny papież Leon Wielki wystąpił przeciwko temu orzeczeniu soborowemu, musiał jednak pogodzić się z zaistniałą sytuacją⁴.

W ciągu wieków relacje między Rzymem a Konstantynopolem stawały się coraz bardziej napięte, a nawet dochodziło do czasowego zerwania jedności między biskupami obydwu tych miast. W roku 1054 konflikt między patriarchą Michałem Cerulariuszem a kardynałem Humbertem de Silva Candidą doprowadził do wzajemnej ekskomuniki, co spowodowało trwający po dziś dzień podział chrześcijaństwa na łaciński Zachód i bizantyjski Wschód.

Początkowo obie strony próbowały przywrócić jedność chrześcijaństwa poprzez kolejne unie Kościoła greckiego z rzymskim. Najważniejsze zawarte zostały na II Soborze Lyonńskim w roku 1274 i na Soborze Ferraro-Florenckim w roku 1439. Próby te okazały się jednak bezskuteczne. Dopiero po Soborze Watykańskim II stosunki między oboma Kościołami uległy wyraźnej poprawie. Stało się to możliwe przede wszystkim dzięki włączeniu się Kościoła rzymskokatolickiego w nurt rozwijającego się ekumenizmu oraz dzięki wzajemne-

mu zdjęciu ekskomunik przez papieża Pawła VI i patriarchę ekumenicznego Konstantynopola Atenagorasa I, co nastąpiło 7 grudnia 1965 roku⁵. W relacjach między Stolicą Apostolską a Patriarchatem Ekumenicznym Konstantynopola rozpoczął się wówczas okres zwany „dialogiem miłości”. Okres ten charakteryzował się intensywnością spotkań papieża Pawła VI z patriarchą Atenagorasem I.

30 listopada 1979 roku papież Jan Paweł II i patriarcha Konstantynopola Dimitrios I powołali do istnienia Międzynarodową Komisję Mieszaną do Dialogu Teologicznego między Kościołem Katolickim a Kościołem Prawosławnym. Ogłosili oni przy tej okazji wspólną deklarację, w której wyrazili wolę przybliżenia dnia, „kiedy przywrócona zostanie pełna wspólnota między Kościołem katolickim i Kościołem prawosławnym”⁶ i kiedy głowy obu Kościołów będą koncelebrować Boską Eucharystię. Od roku 1979 zatem, obok „dialogu miłości”, prowadzony jest dialog teologiczny. O ile jednak „dialog miłości” dotyczy przede wszystkim wzajemnych relacji między Rzymem a Konstan-

⁵ Tego samego dnia Paweł VI wystosował brewe *Ambulate in dilectione*, a patriarcha Atenagoras – tomos *Ho Théos agapé estín*. Zob. W. Hryniewicz, *Wschód i Zachód chrześcijański: od schizmy do dialogu*, w: Jan Paweł II w dialogu miłości z Kościołem wschodnim, red. A. Polkowski, PAX, Warszawa 1983, s. 35.

⁶ *Wspólna deklaracja Papieża Jana Pawła II i Patriarchy Dimitrios I*, w: Jan Paweł II w dialogu miłości z Kościołem wschodnim, s. 142; por. E. Przekop, *Rzym-Konstantynopol na drogach podziału i pojednania*, Warmińskie Wydawnictwo Diecezjalne, Olsztyn 1986, s. 121; Jan Paweł II, Encyklika *Ut unum sint*, nr 59.

³ Kanon 28. Soboru Chalcedońskiego w: *Dokumenty Soborów Powszechnych*, s. 250n.

⁴ Por. E. Przekop, *Wschodnie patriarchaty starożytne*, PAX, Warszawa 1984, s. 33.

tynopolem, o tyle dialog teologiczny ma charakter międzynarodowy. Ten ostatni jest jednak w praktyce znacznie trudniejszy. Po zredagowaniu jak dotąd ostatniego wspólnego dokumentu w Balamand w Libanie w roku 1993 na temat uniatyzmu i metody unijnej, dokumentu, który wzbudził wiele kontrowersji, dialog ten znalazł się w impasie. Chociaż kryzys starano się przełamać w roku 2000 w Baltimore (USA), wysiłki okazały się bezskuteczne⁷. Międzynarodowy dialog teologiczny między obydwoma Kościołami wznowiono w roku 2000 w Belgradzie. Z kolei „dialog miłości”, prowadzony równoległe z dialogiem teologicznym i dotyczący Rzymu i Konstantynopola, trwa nieprzerwanie od czasu jego zainicjowania, co nie znaczy, że nie był on wystawiany na różnorakie próby, z których jednak – jak dotąd – wychodził zwycięsko.

PAPIEŻ BENEDYKT XVI
I PATRIARCHA BARTŁOMIEJ I
W PRAWOSŁAWNEJ KATEDRZE
ŚW. JERZEGO W STAMBULE

29 listopada, w przeddzień święta św. Andrzeja Apostoła, miało miejsce pierwsze oficjalne spotkanie papieża Benedykta XVI z patriarchą Bartłomiejem I w prawosławnej katedrze św. Jerzego w Stambule. Na początku spotkania patriarcha Bartłomiej I w swoim krótkim wystąpieniu przywitał Ojca Świętego, przypominając o roli i znaczeniu Konstantynopola jako Nowego Rzymu, założonego dzięki posłudze

św. Andrzeja Apostoła. Patriarcha z wdzięcznością wspominał także o Janie Pawle II, który w roku 2004 podarował Patriarchatowi Konstantynopola relikwie św. Grzegorza z Nazjanzu i relikwie św. Jana Chryzostoma⁸.

Następnie papież Benedykt XVI skierował słowo do Patriarchy, opatrzone mottem zaczerpniętym z psalmu: „Oto jak dobrze i jak miło, gdy bracia mieszkają razem” (Ps 133, 1). W swoim wystąpieniu Ojciec Święty odwołał się najpierw do odważnej decyzji wzajemnego zniesienia ekskomunik przez głowy obu Kościołów, w tym również do dokumentów znoszących te ekskomuniki. Papież przypominał, że dokument patriarchy Atenagorasa I opierał się na słowach: „Bóg jest miłością” (łac. *Deus caritas est*) (1 J 4, 8), i że papież Paweł VI swoje brewe rozpoczął od słów św. Pawła „Postępujcie drogą miłości” (łac. *Ambulate in dilectione*) (Ef 5, 2)⁹. Słowa te wskazują, jak zauważył Ojciec Święty, że fundamentem wzajemnych relacji między Kościołem rzymskim a konstantynopolitańskim jest miłość. W tym kontekście Papież wskazał na postawy swoich poprzedników Pawła VI i Jana Pawła II, którzy mieli wielkie zrozumienie dla idei poszukiwania pełnej jedności i stąd też chętnie przyjmowali zaproszenia patriarchów Atenagorasa I i Dimitriososa I do przybycia do katedry św. Jerzego.

W dalszej części swego wystąpienia Benedykt XVI przypominał o dwóch wielkich i świętych biskupach Konstantynopola, św. Grzegorzu z Nazjanzu

⁷ Por. *Commission de dialogue. Rencontre de Baltimore*, „Istina” 45(2000) nr 3, s. 285-291.

⁸ Por. *Allocution de Bartholomeos Ier*, w: „La documentation catholique” 89(2007), t. 54, nr 2371, s. 18.

⁹ Por. przypis nr 5.

i św. Janie Chryzostomie, których relikwie znajdują się w Bazylice św. Piotra w Rzymie, a także – jako dar Jana Pawła II – właśnie w katedrze św. Jerzego.

W ostatniej części swego wystąpienia Ojciec Święty przypomniał, iż w pierwszym tysiącleciu chrześcijaństwa odbyło się na Wschodzie pierwszych siedem soborów powszechnych, uznawanych zarówno przez Kościół katolicki, jak i Kościół prawosławny. To te właśnie sobory stanowią podstawę dążeń do uzyskania pełnej jedności. Na zakończenie Papież życzył Patriarsze, aby ich spotkanie wzmocniło wzajemne więzy i odnowiło zaangażowanie na drodze do pojednania i pokoju między Kościołami¹⁰.

W dniu św. Andrzeja Apostoła patriarcha Bartłomiej I wygłosił homilię podczas Boskiej Liturgii św. Jana Chryzostoma, której osobiście przewodniczył. Celebrans przypomniał, iż reguła modlitwy jest regułą wiary (łac. *lex orandi lex credendi*). Ponadto z wielkim smutkiem podkreślił, że nadal obydwa Kościoły nie mogą wspólnie celebrować sakramentów. Wezwał do modlitwy w intencji urzeczywistnienia się pełnej jedności Kościołów rzymskiego i konstantynopolitańskiego¹¹.

Na zakończenie Boskiej Liturgii św. Jana Chryzostoma przemówił papież Benedykt XVI. Najpierw wskazał, że św. Andrzej jako patron Kościoła konstantynopolitańskiego przypomina chrześcijanom o czasach Kościoła pierwotnego. W tym kontekście Ojciec

Święty przywołał Ewangelie według św. Marka i św. Mateusza, które ukazują jednocześnie powołanie przez Jezusa dwóch braci: Piotra i Andrzeja (por. Mt 4, 19; Mk 1, 17) oraz fragment Ewangelii według św. Jana przedstawiający św. Andrzeja jako pierwszego powołanego (gr. *ho protoklitos*) (por. J 1, 40-41) – tak jak po dziś dzień jest on nazywany w tradycji bizantyjskiej. Następnie Benedykt XVI odwołał się do sytuacji obecnej: powołanie Szymona Piotra i Andrzeja pozostaje w ścisłym związku ze spotkaniem następcy św. Piotra z jego bratem w posłudze biskupiej, zwierzchnikiem Kościoła konstantynopolitańskiego, założonego – według tradycji – przez św. Andrzeja. Stąd też Papież postrzega Kościoły rzymski i konstantynopolitański jako Kościoły siostrzane.

W dalszej części swego wystąpienia Benedykt XVI zauważył, że jego spotkanie z Bartłomiejem I świadczy o zaangażowaniu obu stron w przywracanie pełnej jedności między obydwojma Kościołami. Papież zapewnił, iż uczyni wszystko, co tylko jest możliwe, aby usunąć przeszkody na drodze do osiągnięcia tego właśnie celu. Następnie zwrócił uwagę na postępujący proces sekularyzacji na kontynencie europejskim. Wszyscy chrześcijanie są, jego zdaniem, powołani do tego, aby odnowić sumienie Europy poprzez powrót do jej korzeni i ożywienie wartości chrześcijańskich. Jednocześnie Papież wyraził ubolewanie, że podziały, które istnieją między chrześcijanami, są zgorzeniem dla świata, przeszkodą w głoszeniu Ewangelii i że podważają one wiarygodność uczniów Chrystusa.

Benedykt XVI stosunkowo dużo miejsca w swoim wystąpieniu poświęcił budzącej spory kwestii prymatu św. Pio-

¹⁰ Por. *Paroles de Benoît XVI*, w: „La documentation catholique” nr 2371, s.19.

¹¹ Por. *Homélie du patriarche oecuménique Bartholomeos Ier*, w: „La documentation catholique” nr 2371, s. 20n.

tra i jego następców. Zagadnienie to po dziś dzień bowiem stanowi najpoważniejszą przeszkodę na drodze do pełnej jedności obydwu Kościołów. Papież wyraził jednak nadzieję na przezwyciężenie tego problemu poprzez niedawno wznowiony dialog teologiczny. W tym kontekście Benedykt XVI przywołał słowa encykliki *Ut unum sint*, w której Jan Paweł II mówił o miłosierdziu mającym charakteryzować posługę jedności Piotra – miłosierdziu, którego jako pierwszy doświadczył sam św. Piotr (por. nr 91). Benedykt XVI przypomniał, iż jego poprzednik w tejże encyklice zaprosił do podjęcia na nowo refleksji teologicznej nad posługą Piotrową (por. nr 95). Obecny Biskup Rzymu ponowił zaproszenie do podjęcia dialogu o sposobie pełnienia tej posługi, który pozwoliłby zachować jej naturę, a zarazem mógłby być uznany przez wszystkich.

Z kolei odnosząc się do posługi św. Andrzeja, Ojciec Święty wskazał, iż Apostoł ten reprezentuje spotkanie orędzia chrześcijańskiego z kulturą hellenistyczną, z którego wyrasta bogata spuścizna liturgiczna i teologiczna tak chrześcijańskiego Wschodu, jak i Zachodu. Przypomniał, iż zarówno św. Piotr, jak i św. Andrzej ponieśli śmierć męczeńską na krzyżu, a po nich wielu innych męczenników, pochodzących z obydwu Kościołów. Ojciec Święty nawiązał do czasów współczesnych i wezwał wszystkich chrześcijan do wspierania prześladowanych wyznawców Chrystusa, a rządzących do przestrzegania prawa do wolności religijnej.

Na zakończenie swojego wystąpienia Benedykt XVI odniósł się do samej celebracji Eucharystii, do Liturgii św. Jana Chryzostoma, której przewodniczył patriarcha Bartłomiej I. Ojciec

Święty nie krył swej tęsknoty za dniem, kiedy kapłani katoliccy i prawosławni będą mogli stanąć przy jednym Stole Pańskim i sprawować Najświętszą Ofiarę. Natomiast tę Eucharystię i uczestnictwo w niej Papież postrzegał jako zachętę do pełnej jedności i radosną antycypację tego daru¹².

WSPÓLNA DEKLARACJA PAPIEŻA BENEDYKTA XVI I PATRIARCHY BARTŁOMIEJA I

W święto św. Andrzeja, 30 listopada, w Fanarze – dzielnicy Stambułu, w której znajduje się siedziba patriarchy ekumenicznego Konstantynopola – papież Benedykt XVI i patriarcha Bartłomiej I podpisali Wspólną Deklarację. Jej mottem stały się słowa psalmu: „Oto dzień, który Pan uczynił, radujmy się nim i weselmy!” (Ps 118, 24). Już we wstępie obydwaj hierarchowie wskazali, iż deklaracja ta jest odnowieniem zobowiązania, aby dążyć do pełnej jedności. Zobowiązanie to wynika z woli Pana i odpowiedzialności pasterzy Kościoła wobec Boga.

Na początku deklaracji Papież i Patriarcha odwołali się do podobnej Wspólnej Deklaracji, którą podpisali niegdyś papież Paweł VI i patriarcha Atenagoras I. Przypomnieli też, że papież Jan Paweł II i patriarcha Dimitrios I przyczynili się do powstania Międzynarodowej Komisji Mieszanej do Dialogu Teologicznego między Kościołem Rzymskokatolickim i Kościołem Prawosławnym, i wyrazili radość ze wznowienia tego dialogu. Obecnie Komisja pracuje nad zagadnieniem soborowości i au-

¹² Por. *Homélie de Benoît XVI*, s. 21-23.

torytetu w Kościele na poziomie lokalnym, regionalnym i powszechnym. Papież i Patriarcha w tym kontekście podkreślili jednak, iż niektóre kwestie związane z tym tematem wzbudzają jeszcze kontrowersje.

W dalszej części deklaracji obaj hierarchowie wskazali na doniosłe znaczenie misji wobec szerzącej się sekularyzacji, relatywizmu, a nawet nihilizmu, zwłaszcza w kulturze zachodniej. Zapelowali o zacieśnienie współpracy i o wspólne chrześcijańskie świadectwo wobec świata. Papież i Patriarcha pozytywnie ocenili fakt utworzenia Unii Europejskiej i podkreślili znaczenie przestrzegania praw człowieka, a zwłaszcza prawa do wolności religijnej. Wezwali do wspólnego wysiłku na rzecz zachowania chrześcijańskich korzeni, tradycji i wartości, które wiele wniosły w kulturę europejską.

Benedykt XVI i Bartłomiej I we Wspólnej Deklaracji poruszyli także problemy ubóstwa, wojen i terroryzmu, a także wykorzystywania ludzi biednych, migrantów, kobiet i dzieci. Hierarchowie zaapelowali o respektowanie praw każdej istoty ludzkiej. Papież i Patriarcha podkreślili, że zabijanie ludzi w imię Boga jest aktem skierowanym przeciwko Niemu i obrazą ludzkiej godności. Wyrazili głęboką troskę o pokój na Bliskim Wschodzie, a zwłaszcza w Ziemi Świętej, i wezwali do ściślejszej współpracy samych chrześcijan i do autentycznego dialogu międzyreligijnego.

Sygnatariusze Wspólnej Deklaracji poruszyli też kwestię środowiska naturalnego i wszelkich negatywnych konsekwencji związanych z jego niszczeniem. Przypomnieli, że to, co Bóg stworzył, należy ochraniać dla następnych

pokoleń, aby mogły one cieszyć się życiem.

W końcowych słowach deklaracji Benedykt XVI i Bartłomiej I zwrócili się nie tylko do członków swoich Kościołów, poczynawszy od biskupów, a skończywszy na wiernych świeckich, ale także do wszystkich ochrzczonych, obiecując im modlitwę i otwartość na dialog i współpracę¹³.

ZNACZENIE SPOTKANIA BENEDYKTA XVI I BARTŁOMIEJA I DLA DIALOGU KATOLICKO-PRAWOSŁAWNEGO

Wielu komentatorów, zarówno katolickich, jak i prawosławnych, pozytywnie ocenia spotkanie, a także treść przemówień i Wspólnej Deklaracji papieża Benedykta XVI i patriarchy Bartłomieja I. Jednym z najbardziej optymistycznych komentarzy jest opinia greckiego prawosławnego metropolity Wiednia, Michaela Staikosa. Jego zdaniem wizyta Benedykta XVI w Turcji rozpoczęła nową erę w stosunkach katolicko-prawosławnych. Doniosłość tej wizyty wynika – jego zdaniem – przede wszystkim z podpisania przez hierarchów Wspólnej Deklaracji. Metropolita Staikos stwierdził, iż stanowi ona wspólne świadectwo Papieża i Patriarchy wobec świata. Należy jednak zauważyć, iż grekoprawosławny metropolita Wiednia starał się odczytywać treść deklaracji przede wszystkim w kontekście sytuacji polityczno-religijnej panującej obecnie w Turcji. Ważne dla niego było potwier-

¹³ Por. *Déclaration commune de Benoît XVI et Bartholomeos Ier*, w: „La documentation catholique” nr 2371, s. 24-26.

dzenie we Wspólnej Deklaracji praw człowieka, które – jak podkreślił – obecnie w Turcji nie są wystarczająco respektowane. Metropolita Staikos stwierdził, iż problem statusu prawnego mniejszości religijnych w Turcji musi zostać jak najszybciej uregulowany, zwłaszcza po zawetowaniu przez prezydenta Ahmeda N. Sazera ustawy o fundacjach dla nieislamskich wspólnot religijnych¹⁴.

Z ekumenicznego punktu widzenia wspólne przesłanie Benedykta XVI i Bartłomieja I może mieć także niemały wpływ na wznowiony niedawno międzynarodowy dialog teologiczny między Kościołem rzymskokatolickim a Kościołem prawosławnym. Istotne znaczenie ma też fakt, że Ojciec Święty w swoim wystąpieniu na zakończenie Eucharystii celebrowanej przez patriarchę Bartłomieja I ponowił zaproszenie – wystosowane już wcześniej przez Jana Pawła II – do podjęcia teologicznej refleksji ekumenicznej nad rolą i znaczeniem Biskupa Rzymu we współczesnym świecie. Wydaje się, iż nie jest jedynie zbiegiem okoliczności, że Papież ponowił to zaproszenie w tym samym czasie, kiedy teologowie obydwu Kościołów podjęli debatę nad kwestią soborowości i autorytetu w Kościele.

Należy jednak wyraźnie zaznaczyć, iż wizyty Papieża u Patriarchy Konstantynopola nie powinno się traktować jako spotkania zwierzchników dwóch Kościołów: katolickiego i prawosławne-

go. Trzeba bowiem pamiętać, że o ile Papież ze względu na swój prymat jest faktycznie jedynym widzialnym zwierzchnikiem Kościoła katolickiego, o tyle Patriarcha Ekumeniczny Konstantynopola posiada w Kościele prawosławnym jedynie prymat honorowy. W praktyce oznacza to, że jego realna władza rozciąga się tylko na Patriarchat Konstantynopolitański, a nie na całe prawosławie. Co więcej, w ostatnim czasie w samym Kościele prawosławnym, a zwłaszcza w Patriarchacie Moskiewskim, pojawiły się tendencje do podważenia prymatu honorowego Patriarchy Konstantynopola, co można było zaobserwować także na spotkaniu teologów obydwu Kościołów w Belgradzie we wrześniu 2006 roku¹⁵.

Wizyta Benedykta XVI u patriarchy ekumenicznego Konstantynopola Bartłomieja I dowodzi jednak, że Stary i Nowy Rzym trwają w dialogu miłości, tęskniąc do pełnej jedności i szukając jednocześnie wspólnej drogi do jej osiągnięcia. W poszukiwaniach tych Kościoły rzymski i konstantynopolitański jako Kościoły siostrzane wykorzystują w sposób szczególny liturgiczne święta swoich patronów, rodzonych braci: św. Piotra i św. Andrzeja. Te bowiem dni, 29 czerwca i 30 listopada, stają się co roku okazją do zacieśnienia więzi między biskupami Starego i Nowego Rzymu.

¹⁴ Por. Metropolita [Michael] Staikos, *Nowa era w ekumenizmie* (<http://ekai.pl/serwis/?MID=11944>, 12 I 2007).

¹⁵ Por. P. Diduła, *Spotkanie prawosławno-katolickie w Belgradzie – nowy etap dialogu prawosławno-katolickiego*, tłum. ks. R. Ferenc (http://www.wroc-gda.opoka.org.pl/Wiadomosci/wiadomoscjedna.php?polaczenie=wiad_1164227534, 22 XI 2006).